

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

25 MAART
1937

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

12^e JAARGANG
N° 3

UITGAVE DER VEREENIGING. SECRETARIAAT: VAN SPEIJKSTRAAT 20

W. C. Baron RÖELL VAN HAZERSWOUDE. †

Het overlijden van W. C. baron Röell van Hazerswoude betekent voor de Vereeniging „Oud-Utrecht”, dus voor een schare van minnaars der oude kerkestad, een buitengewoon verlies.

De figuur van dezen edelman in den schoonsten zin van het woord blijft onafscheidelijk verbonden aan de gescheidenis van de Nederduitsch-Hervormde Gemeente te Utrecht en is samengegroeid met de groote herstelling van Utrechts hoofdkerk.

De Dom, eeuwenlang onmerkbaar doch stelselmatig verwaarloosd, behoefde al sinds meer dan twee eeuwen een grondige herstelling. Geen feit heeft ooit aanleiding kunnen zijn om dit oogenschijnlijk meer wenschelijke dan noodzakelijke titanenwerk te ondernemen. De ingrijpende herstelling, door velen reeds tientallen van jaren gewenscht, had men evengoed nog een halve eeuw kunnen uitstellen. Doch zie, twee mannen, ware kerkvoogden, gaven den stoot. W. C. baron Röell van Hazerswoude en jhr. mr. J. F. Hooft Graafland waren het, die hun volle persoonlijkheid inzetten in den kamp voor het verwerklijken van de restauratieplannen.

In 1919 kon met de voorbereidende werkzaamheden worden begonnen. In 1921 ving de restauratie van het interieur aan. In 1925 werd de kerk voor den eeredienst weer opengesteld. Daarna werd aan het uitwendige begonnen.

Herstellingswerken kunnen meestal ten allen tijde worden gestaakt, aangezien er nimmer een eind aan is. Het ontbreken van fondsen en gemis aan waardeering voor restauratiewerk kunnen een bedreiging vormen, zoowel voor de voltooiing van het begonnen werk als voor den omvang der herstellingen. Bij de groote restauratie van den Dom bleek het meermalen noodzakelijk het eenmaal ter hand genomen werk nog ingrijpender uit te voeren dan voorzien had kunnen worden. Veranderde tijdsomstandigheden tijdens de langdurige restauratie dreigden telkenmale de voortzetting van het plan te zullen stuiten.

Vroegere generaties zouden wellicht voor dit steeds opdoemende gevaar zijn gewicht. Menigmaal had men de werk-

zaamheden kunnen afbreken en zich tevreden kunnen stellen met het schoone voornemen in betere tijden de truffel weer op te nemen. De krachtige figuur van Röell heeft daarentegen elke moeilijkheid getrotseerd, hij was het, die steeds een grooten strijd streed en won. Dit dient hier voor de geschiedenis te worden vastgelegd.

De algeheele voltooiing van het restauratieplan heeft baron Röell niet mogen beleven, doch zijn vurige wensch, de Sacristie in herstelden toestand te zien, is in vervulling gegaan, gelijk het hem nog gegeven is geweest het tweede Roland Holst-raam te aanschouwen.

De Vereeniging „Oud-Utrecht" zal het haar ontvallen lid, den heer W. C. baron Röell van Hazerswoude, gedenken als de stuwkracht voor de grootsche herstelling van Nederlands schoonste monument.

Th. H. W.

BAKKERS IN NOOD.

Welke man, betrokken bij een zaak of bedrijf, had in de laatstverloopen jaren geen reden tot vele klachten? En wie had meer reden tot klacht, dan zij, die hun brood trachtten te verdienen door het bakken van dit voor ieder onmisbare voedsel? Reeds vóór het verlaten van den gouden standaard werd de toestand, waarin de bakkers verkeerden nijpend genoemd. En daarna werd het nog nijpender.

Maar zij sloegen de handen ineen. De Nederlandsche bakkerijstichting ontwierp voor de bedrijven te Amsterdam en te Rotterdam ondernemersovereenkomsten. Daarvoor werd meerdere malen en uitvoerig overlegd met het Departement van Economische Zaken. Zelfs de Minister kreeg de overtuiging, dat overheidshulp hier noodzakelijk was. Daardoor was de verwachting groot geworden, dat hulp nabij was. Toen eindelijk die ontworpen overeenkomsten, zoo het scheen, in deugdelijken vorm, aan den Minister waren toegezonden, om door hem bindend verklaard te worden, was er een zekere spanning ontstaan, nog verhoogd door het gerucht, dat de verbindend-verklaring voor den duur van een half jaar zou worden uitgesproken, en zelfs verzekerd werd, dat het gerucht op waarheid gegrond was.

Maar, nog vóór het jaar ten einde was, werd „groote beroering" teweeggebracht door het bericht, dat de Minister niet tot bindend-verklaring dier overeenkomsten wilde overgaan, maar andere maatregelen wilde toepassen: het invoeren van strengere bepalingen voor het oprichten van nieuwe bakkerijen, en het onmogelijk maken van deloyale concurrentie door middel van wetsontduiking. Eigenlijk zoowat hetzelfde als anderhalve eeuw geleden!

De 18^e eeuw, vooral de tweede helft, kenmerkte zich door achteruitgang van handel, scheepvaart en industrie. Er was nog wel veel kapitaal, maar de belegging daarvan in buitenlandsche ondernemingen en staatsleeningen nam voortdurend toe. De energie om met eigen kapitaal eigen ondernemingen op touw te zetten, scheen hoe langer hoe meer te ontbreken. Men leefde liever gemakkelijk van de door buitenlanders op te brengen rente van het door voorouders verdiende kapitaal. Dit had het ontstaan van grootere maatschappelijke tegenstellingen ten gevolge, die haar invloed in wijderen kring deed gevoelen. De lagere volks-groepen werden grooter en armer, de middenstand ondervond daarvan de onmiddellijke gevolgen.

In de vergadering van de Vroedschap van 3 December 1759 kwam een request van dekens en overliden van het bakkersgild ter tafel. Zij klaagden daarin, dat — hoewel de bestaansmogelijkheid voor de bakkers steeds minder werd — hun aantal „van dag tot dag” toenam en tot ver over de honderd gestegen was, waardoor „den een met den ander als 't waare buyten staat geraakt, sijn kost daarmede te gewinnen”. Want het bestaan van een bakker was alleen mogelijk „uyt de veelheid van het debiet”, hetwelk verminderde naar mate hun aantal grooter werd. Dat moest leiden tot een toenemend verval en „ijndelijk de ruine van de gansche bakkerije”, . . . indien daarin niet voorzien zou worden. Daarom richtten zij zich tot de Vroedschap, „seer ootmoedelijk versoekende”, om te bepalen dat het getal bakkers en baksters zou moeten „uytsterven tot op een getal van tachtigh toe” en wel zóó, dat in plaats van twee of drie overleden bakkers er maar één andere toegelaten zou worden, tot het gewenschte aantal verkregen zou zijn. Was het dan zoover gekomen, dan zou voor een „openvallende bakkersplaats” eerst in aanmerking moeten komen de zoon van den overleden bakker, vervolgens zoons van andere bakkers en daarna knechts, beiden beginnende van de in het gildeboek eerst ingeschrevene. Maar tevens wilden dekens en overliden bepaald hebben, dat ook indien het getal der bakkers nog niet tot op 80 gedaald zou zijn, de weduwe van een overleden bakker „die functie” zou mogen „aanhouden”, dat — indien zij met een volleerden knecht hertrouwde — deze als bakker moest toegelaten worden. Ook de zoon van een overleden bakker moest de bakkerij van zijn vader mogen voortzetten. Zelfs wilden zij, dat ook een bakkers-zoon „komende te trouwen, te allen tijde, sonder na een sterfgeval te wagten” als bakker toegelaten moest worden. Deze laatste wenschen maakten het zoo goed als onmogelijk, om het aantal van 80 bakkers ooit te bereiken, en geven geen al te grooten dunk van de toenmalige bestuurders van het bakkers-

gild, tenzij het de bedoeling was om het vak gesloten te houden voor de patroons en de knechts zooveel mogelijk uit te sluiten; alleen zijn meerdere bekoorlijkheid voor het oog eener weduwe zou het een knecht mogelijk maken zich boven dien knechte-lijken staat te verheffen.

Het rekest werd den Heeren Gecommitteerden tot de rijding om advies gezonden. Na „gedane onderzoek, en de dekens van voors. gilde een en andermaal daarop gehoord, mitsgaders verscheidene serieuze deliberatien daarover gehouden te hebben”, waren Gecommitteerden 11 Februari 1760 met hun advies gereed.

Zij meenden de klachten der bakkers „niet ongefundeerd te zijn”. Wel merkwaardig zijn de oorzaken daarvan, die Gecommitteerden mededeelen, namelijk: dat „onder de kleine gemeente”, die zich voorheen grootendeels met brood voedde, en die door „hare grote menigte” een „considerabele tak” van het bestaan der bakkers was, „tzedert eenige jaaren het gebruik der aardappelen, voor deezzen weinig gewild, van tijd tot tijd zo merkkelijk is toegenoomen, dat thans zeer weinig brood door dezelve geconsumeerd wordt”, en „dat ook insgelijks het grove of boekweittenmeel van tijd tot tijd meerder in gebruik is geraakt”, welk gebruik door de duurte van het koren „verder dusdanig is ingekroopen”, dat er, nu die „kleine gemeente” aan het gebruik daarvan gewoon was geraakt en de prijs van dat meel laag was, „weinig hoop” was op verandering. Bovendien werd de prijs van het brood zoo laag mogelijk gehouden, om de „geringe personen”, die het nog gebruikten, te „soulageeren”. Vermindering van debiet en van winst (arbeidsloon) veroorzaakten, dat het „gewoon getal der bakkeren” te groot was, om voor elk van hen een „ordentelijk bestaan” op te leveren. Er waren toen ongeveer een 100-tal broodbakkers, een getal, dat niet alleen op zichzelf genomen te groot was, maar ook in vergelijking met het aantal, dat in andere steden voldoende geacht werd. — Den Gecommitteerden waren reeds „zeedert een geruimen tijd” door de bakkers „doleantien gedaan”, van tijd tot tijd herhaald, „sterker aangedrongen”, en eindelijk waren die dan, „na veele instantien met voorkennisse” van Gecommitteerden onder het oog der Vroedschap gebracht; zij verdienden werkelijk „eene serieuze attentie”!

Echter, Gecommitteerden moesten het belijden: zij hadden geen ander middel kunnen bedenken om het „verval te stuiten”, dan het „stuiten en met er tijd verminderen” van een der oorzaken, welke „alleen te verhelpen” was, en wel den „verderen aanwas en teegenswoordige groote” van het getal der broodbakkers.

Maar daartegen hadden zich eenige „bedenklijkheden” voorgedaan: 1^e wat aan het bakkersgild zou worden vergund, zouden

andere gilden eveneens kunnen vragen, 2^e dat verschillende huiseigenaars, aan wie de inrichting van hun huis tot bakkerij was toegestaan, schade zouden lijden, en 3^e de „ongelijkheid” der sterfgevallen, waardoor het aantal bakkers in een bepaald gedeelte der stad te klein kon worden, om de burgers „met genoegzaam gemak” te kunnen gerieven. De Gecommitteerden wisten echter in hun advies deze bezwaren voldoende te ontzenuwen en meenden, dat het verzoek van het bakkersgild, om het getal gildebroeders te doen uitsterven tot op 80 broodbakkers en het daarop te houden, kon worden ingewilligd. Echter „alles nochtans bij provisie” en onder de bepalingen door Gecommitteerden vastgelegd in een concept-ampliatie op de ordonnantie van het bakkersgild, welke zij bij hun advies gevoegd hadden.

Het is echter onnoodig ook nog den inhoud dier bepalingen op te sommen. Want de Vroedschap, die den 11^{en} Februari 1760 besloot request en rapport „bij provisie 8 dagen ter secretarije van de Policie” te leggen ter bestudeering door haar leden, kwam er eerst 24 Maart, dus 7 weken later, toe de kwestie opnieuw te bespreken. Maar „nae deliberatie en omvrage” bedankte de Vroedschap de Gecommitteerden en hield rapport en concept-ordonnantie „in advis”. Dat duurde langer dan 22 jaren. En waarschijnlijk zou er wel nooit eenig besluit genomen zijn, als er niet een gebeurtenis plaats gevonden had, die den bakkers aanleiding gaf het deegkneden voor een oogenblik te staken, om de ganzenveder te hanteeren.

De eigenaars van den korenmolen De Kogel werden in 1782 door de overige molenaars uitgekocht en de molen zou aan zijn bestemming onttrokken worden. Het aantal molens, dat vroeger 7 bedroeg, was reeds tot 5 teruggeloopt en zou nu verminderd worden tot 4. De bakkers vreesden, dat daaruit voor hen minder gunstige gevolgen zouden voortvloeien, welke gevreesde gevolgen dekens en overlieden van het gild in Augustus van dat jaar bij een request aan de Vroedschap voordroegen. Daarop volgden echter — en zij vormden eigenlijk den hoofdschotel — opnieuw klachten over het leven aan den rand van den ondergang.

Zij wezen erop, dat de Vroedschap 12 April 1653 bij de vaststelling van de rijding „tot support van de bakkerije een sodanig arbeidsloon voor ieder mud” had bepaald, dat „te dien tijd” voldoende was om de bakkers een bestaan te verschaffen, en wel van ieder mud koren of meel 2 gulden 14 stuivers uitgezonderd de rogge, waarvoor het bakloon op 2 gulden per mud was berekend. Daarin was in de verloop van 130 jaren geen verandering gebracht. Maar nu waren zij al „jaren hermaarts door de verandering der tijden in die ongelukkige omstandigheden geraakt, dat zij . . . op verre na de helft van dat aan hun van ouds toegestaan arbeidsloon niet hebben genoten”. Daardoor was het aan

degenen, die met hunne gezinnen alleen van de broodbakkersnering moesten leven, „genoegzaam onmogelijk geworden daar uit hun bestaan te kunnen hebben”. Zij kwamen er openlijk voor uit, dat daardoor „bij dezen en geen en wel eens de toevlugt genomen is tot handelingen, die den toetz van de wet niet wel zouden kunnen verduren”. Daarbij kwam nog, dat zij ook wel genoodzaakt waren, om brood „op crediet” te leveren en dus, welke „voorbehoedzelen” zij ook gebruiken mochten, niet konden voorkomen, „dat zij ten gerieven van het Gemeen, . . . zo bij insolentien, bankroeten, als onvermogen, de ongelukkige deelgenoten zijn van de verslegting der tijden, die hen niet alleen van hun arbeidsloon, maar van het gebakken brood zelve komt te ontsetten, zonder dat zij zelve voor hunne uitgeschoten impost praefereren”. Dat drukte nog te zwaarder nu zij zoo'n belangrijk deel van hun arbeidsloon moesten missen; het zou „de volstreckte ruine voor de geheele bakkerije na zig slepen”. Zij hadden een „wet, steunende op gronden van billijkheid” en verlangden niets meer dan „bij die zelve wet bewaart te blijven”. Zij meenden, dat „de verandering der tijden hen van het effect van dezelve wet niet behoord te ontzetten”, en dat zij het voor hen bepaalde loon zouden blijven genieten. Dat kon niet anders dan door verandering in den „legger” aan te brengen, en bovendien zou — wilde men, dat de bakkerij een voldoende bestaan zou opleveren — daaraan bevorderlijk zijn, indien het aantal bakkerijen „op een zeker bepaald getal kwame te reduceren”, en niet ieder „na zijne zindelijkheid” zich in de stad of de vrijheid zou kunnen vestigen: sedert het begin van 1781, dus in anderhalf jaar, hadden zich al reeds weer elf personen als bakker gevestigd. Het was naar hunne meening gewenscht, dat zoowel op de vermindering van de bakkerijen als op de „gelegenheid der exercitie van dezelve” een reglement werd vastgesteld, waarbij tegelijk de „inconvenienten der te nabij of over den anderen staande bakkerijen” zouden kunnen weggenomen worden, de „opvolging van verstorven bakkerijen kon worden geregeld, en de „jura, die bij het doen der respectieve proeven” moesten betaald worden, konden worden verhoogd. Zij verzochten dus dat de Vroedschap, in aanmerking nemende „de kwijnende staat van de bakkerije” en dat zij nu reeds „zedert jaren herwaarts” een zoo aanzienlijk deel van hun loon hadden gemist, — de leggers der rijding zóó zou willen doen veranderen, dat zij het voor hen vastgestelde loon zouden kunnen genieten, het aantal bakkerijen tot op een bepaald getal terug te brengen en een reglement vast te stellen, waarbij verschillende omstandigheden, „dewelke in derselver gevolgen niet dan tot nadeel van de bakkerijen uitloopen”, zouden worden weggenomen.

Bij hun rekest voegden zij een „specifique opgave en bereke-

ning" tot staving van hun bewering, dat zij niet aan het voor hen bepaalde bakloon konden komen. Die „opgave" volgt hier.

een mud „bekwame" tarwe kostte op		
de markt minstens	f	9 — „ — „
voor den „impost"	„	5 — „ — „
het „maalloon met de verhoging"	„	„ — 9 — „
voor het „opdragen"	„	„ — 2 — „
voor „stuifmeel" 2 ponden der mud,		
„gering gestelt op"	„	„ — 3 — „
„gest" per mud minstens	„	1 — „ — „
voor den „brand tot het stoken van		
den oven" per mud minstens	„	„ — 10 — „
het arbeidsloon „volgens de wet"	„	2 — 14 — „

Tezamen f 18 — 18 — „

Niemand kon uit één mud tarwe, „zonder hetzelfde tegens de letter van de wet te melleren", meer dan 116 brooden bakken, waarvan de prijs volgens de rijding 3 stuivers bedroeg. De opbrengst dier brooden was dus hoogstens 17 gulden 8 stuivers, dat was dus 1 — 10 — „ minder, welk bedrag natuurlijk van het loon der bakkers afging.

(Wordt voortgez.)

(Nadruk verboden).

DE DROOM EEN OCCULTE GESCHIEDENIS.

Naar aanleiding van dit in ons vorig nr. verschenen stukje deelde Mr. H. Waller ons mee, dat in 1862 de Stationsstraat te Utrecht nog niet bestond. En dat de naam van Notaris Hendrik Johannes Bruis niet voorkomt in het *Register der Protocollen van Notarissen in Nederland, uitgegeven door de broederschap der notarissen in Nederland, 1916.*

Ook schreef ons Mr. Dr. E. J. Beumer: „Zoo even las ik in het Maandblad van „Oud-Utrecht" uw artikel over „De Droom", waaruit blijkt, dat de naam van Mej. van Naslaan U fictief voorkomt. Bij raadpleging van de Camera Obscura zal U duidelijk worden, dat uwe veronderstelling juist is. Immers in dat boek vindt U behalve Mej. van Naslaan, Rudolf van Brammen, „Amelie, wier peettante eigenlijk Meeltje geheeten had", Saartje en Mr. Hendrik Johannes Bruis, dus al de namen, die in den brief van 23 Sept. 1862 voorkomen en die ongetwijfeld niet door inwoners van Utrecht werden gedragen in Hildebrand's verhalen."

C. C. v. d. G.

KLEINE MEDEDELINGEN.

De kapittelzaal van den Dom. — In het *Bouwkundig weekblad Architectura* (1937, blz. 13—16) gaf Ir. G. C. Bremer een „kort geschiedkundig overzicht van de aula der rijksuniversiteit te Utrecht“, waaraan het volgende is ontleend.

Zekerheid omtrent het tijdstip, waarop het kapittelhuis gebouwd werd, bestaat niet. Waarschijnlijk bestond het reeds in 1409. Zeker is het echter, dat de zaal in 1495-'96 in den tegenwoordigen toestand werd gebracht, dat onder leiding van den bouwmeester Jacop Jansz. Stampblock het toen aanwezige steenen gewelf werd weggebroken en tien voet hoogerop een nieuw gewelf werd aangebracht. Bij deze gelegenheid zijn ook de vensters naar boven verlengd. Van de oude zaal zijn dus alleen de vier muren overgebleven en waarschijnlijk zelfs maar drie, daar zeer waarschijnlijk gelijktijdig de oostelijke travée is verbreed, waarvoor de oude oostelijke sluitmuur (Achter den Dom) moest worden gesloopt.

Als gevolg van deze veronderstelling maakte de heer Th. Haaksma Wagenaar in het e.v. nr. (blz. 29—30) de opmerking, dat ze door het gebouw zelf weersproken wordt. Ten bewijze, dat de sluitmuur aan de oostzijde, zij het in gewijzigden toestand bewaard, de oude eindgevel der zaal is, voerde de heer H. W., naast andere technische bijzonderheden aan, dat de oostgevel uitwendig ter weerszijden van het laat-gothische, thans dichtgemetselde raam, vier oudere eveneens dichtgemetselde vensters vertoont. Het waren twee ronde lichten voor den beganen grond en twee langwerpige vensters voor de vroegere bovenverdieping, welke ter-

wille van het hoogere verwulfsel der zaal bij de verbouwing vervielen.

Eenigen tijd na de verbouwing, in elk geval vóór 1539, vervolgde Ir. Bremer, werd het gewelf beschilderd en werd op den westelijken muur eene decoratie aangebracht, voorstellende de zeven wapenschilden der groote dienstmannen van het Sticht, werkzaam aan het hof van den bisschop.

De verbouwde zaal werd niet voor de gewone vergaderingen van het domkapittel, maar uitsluitend voor buitengewone bijeenkomsten gebruikt. Aan haar onderhoud werd blijkbaar weinig zorg besteed.

Uit het verdere verhaal harer lotgevallen blijkt o.m., dat de zaal in 1634 aan de toen opgerichte illustre school werd dienstbaar gemaakt, door ze met een tusschenmuur in twee gehoorzalen van ongelijke grootte te verdeelen. Deze muur werd in 1824 weer gesloopt. Ter verkrijging van een verbindingsgang langs de zaal werden in 1867 de onderstukken der oude zuidelijke steunbeeren weggebroken, welke roekelooze handelwijze noodlottig voor den bovenbouw werd, doordat de gewelven op gevaar opleverende wijze vanéén scheurden. In 1876 leidde dr. P. J. H. Cuypers de restauratie, waardoor de zaal zooveel mogelijk in den toestand van het einde der 15de eeuw werd teruggebracht en die tot in 1935 behouden bleef.

De schr. besluit met een overzicht van de laatste herstelling, inrichting en aankleding der aula, die kort voor de viering van het 300-jarig bestaan der universiteit in 1936 gereed kwam en waarbij fraaie foto's van den ouden en den nieuwen toestand het belangwekkende opstel illustreeren.

E.